

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

О. В. Косигіна

Україна, м.Житомир, Житомирський інститут післядипломної педагогічної освіти

Методологія педагогічного дослідження, як зазначав С. Гончаренко, спирається на необхідність «усвідомлення самої себе: способів одержання об'єктивного знання про педагогічну дійсність (про характеристики, логіку, умови підвищення якості педагогічного дослідження), про структуру науки, її зв'язки з практикою, про її власний понятійний склад тощо. Виконання цього завдання передбачає розвиток досліджень у галузі методології педагогіки. По суті, загальні основи носять методологічний характер. Це саме методологічні основи педагогічної науки» [1, с.346]. Учений цілком слушно стверджував, що методологія педагогічної науки є системою знань про структуру, принципи, підходи і способи набуття знань у цій галузі [1, с. 347]. Водночас зауважимо, що окремі сфери педагогічного знання досить слабо забезпечені методологічними підходами. До таких сфер ми відносимо й проблему неперервної освіти.

Неперервна освіта як об'єкт наукового пошуку висвітлена в працях В. П. Андрущенко, С. Д. Максименка, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєвої, Я. В. Цехмістера, О. В. Чалого, В. А. Гошовської, Н. Б. Ларіної, Р. Дейва, І. Я. Зязюна, В. М. Кременя, Г. Кузнєцова, Т. Калюжної, В. І Лугового та ін. Проте, як правило, науковці зосереджують увагу на загальних питаннях розвитку неперервної освіти чи освіти дорослих; обирають об'єктом наукового дослідження окремі професійні групи чи категорії дорослого населення. Натомість проблеми методології освіти впродовж життя почасти залишаються поза полем їх наукового розгляду.

У методологічному відношенні дослідження неперервної освіти, попри швидкі темпи розвитку, наштовхуються на кілька основних проблем, серед яких на першому місці, на нашу думку, знаходяться проблеми *несформованості й нерозмежованості термінологічного апарату* у цій сфері наукових пошуків, а також певна *розмитість провідних методологічних підходів*. Так, категоріально недостатньо розмежованими є поняття «освіта впродовж життя», «неперервна освіта», «освіта для дорослих», «післядипломна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта» та ін.

Освіта упродовж життя (lifelong education) як теоретичний феномен і тривалий освітній процес розглядається в наукових дослідженнях (М. В. Кларін, З. Н. Курлянд,

Н. Г. Ничкало, Л. Сігаєва та ін.) найчастіше як поняття, тотожне неперервній освіті. Проте одночасно з поняттям неперервної освіти в англійських публікаціях зустрічаються терміни «продовжена освіта» (continuing education), «рекурентна освіта» (recurrent education). У випадку, коли йдеться про освіту дорослих як особливий соціальний інститут, відокремлений від традиційного інституту освіти в суспільстві, її називають «освітою, що знаходиться поза школою» (out-of-school education) або ж «неформальною освітою» (non-formal education). У вітчизняних дослідженнях (В. Андрущенко, Б. Гершунський, А. Мітіна, О. Топоркова та ін.) часто зустрічається також поняття «додаткова освіта», яке окреслюють як форму формального отримання додаткових знань, вмінь та навичок особою, яка вже має загальну чи професійну освіту.

Щодо методологічних проблем окреслення сутності та змісту освіти впродовж життя, то чи не найбільше нас цікавить саме *філософсько-педагогічна концепція неперервної освіти*. Освіта як процес, що охоплює все життя людини, була предметом зацікавленості науковців з давніх часів. С. Гессен, аналізуючи філософську спадщину Платона у своїй роботі «Основи педагогіки. Вступ до прикладної філософії» [2], звертає особливу увагу на вчення Платона про чесноти, що формуються наслідком правильно побудованої системи виховання задля панування загального блага. Платон обґрунтовував «безкінечність самого завдання освіти», чим наблизив розуміння нескінченності усього процесу здобуття знань. До ідеї неперервності процесу навчання і виховання долучалися свого часу також М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла, Ф. Рабле та інші класики Просвітництва. Розвиток протягом усього життя як необхідність відстоював у своїх працях Ф. Ніцше, обґрунтовуючи власну «філософію життя» [3, с.701-702]. У філософській спадщині ученого, крім радикального ніцшеанства, яке виходило з позицій виходу за межі моралі, є й гуманістичний зміст, прихильники якого (Т. Манн, К. Гамсун та ін.) стверджують, що людина має бути вільною від будь-яких обмежень, в тому числі й обмежень власного інтелектуального, соціального, професійного розвитку; вона має покладатися на власну волю, прагнути до реалізації своєї життєвої мети [4, с. 45-49]. Ф. Ніцше у праці «Нариси несвоєчасного» обґрунтував необхідність мотивації особистості до постійного самовдосконалення: «треба, щоб необхідність змусила людину стати сильною, інакше вона ніколи нею не буде» [5, с.402].

Про тяглість і неперервність процесу пізнання читаємо також у А. Шопенгауера: «Той, що все пізнає і ніким не пізнається, - це – суб'єкт. Він, отже, носій світу, загальна і завжди передбачувана умова всіх явищ, всякого об'єкта: бо ж тільки для існує все, що

існує. Таким суб'єктом кожен є для себе, оскільки він пізнає, а не є об'єктом пізнання. ... Ми ніколи не пізнаємо його, а між тим саме він пізнає, де тільки не відбувається пізнання» [6, с. 237].

Сучасні філософи (В.Кремень, А. Огурцов, Г. Ільїн та ін.) виходять з того, що філософія неперервної освіти тлумачить особистість не як учня, а як особу, що навчається; при цьому рівень суб'єктності особистості, що набуває знань, суттєво зростає. Таким чином, з'являється новий учасник освітнього процесу, що викликано: трансформацією завершеної освіти в неперервну; зростанням нетрадиційного контингенту осіб, що здобувають знання; загальною демократизацією процесу освіти; зміною місця і ролі засобів масової інформації в освітніх процесах; реконструкцією освіти зі сфери споживання й ретрансляції знань у сферу їх виробництва за основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, потреба філософського осмислення освіти впродовж життя викликана, на нашу думку, усвідомленням кризи в освітній сфері ХХ століття, невизначеністю цілей освіти, зумовлених цілями цивілізаційного розвитку тощо. Звертає та себе увагу й інший аспект освіти протягом життя – як умови скорочення розриву між технічними можливостями людства та духовно-моральним зростанням кожної особистості. А. Тойнбі наполягав на тому, що саме людина, здатна до постійного вдосконалення, може стати справжнім транслятором цінностей від покоління до покоління, і не піддатися владі технологій небаченої руйнівної сили: «У цьому світі вся духовна реальність, а значить, і всі духовні цінності зосереджені в людях» [8, с.509].

У наукових розробках Р Дейва визначено провідні ознаки, що характеризують неперервну освіту, які можна згрупувати в кілька основних:

1) *цілісність*, системність і тяглість, тобто наявність в структурі неперервної освіти певних освітніх ступенів, компонентів, які продовжують один одного (дошкільна освіта, основна, послідовна, паралельна, повторна освіта тощо);

2) *відкритість*, тобто включення в систему неперервної освіти позаінституційних, формальних, неформальних її форм;

3) *інтегрованість*: горизонтальна (суспільство – ринок праці – місцева соціальна сфера – ЗМІ – громадські організації тощо) та вертикальна (освітні ступені – розвиток особистісних якостей в системі освіти – входження в альтернативні освітні структури – самоосвіта та рефлексія освітніх досягнень);

4) *особистісна спрямованість*: навчання для досягнення особистісного успіху, для поліпшення якості особистого та колективного життя [8].

Якщо окремо говорити про освіту дорослих як особливої вікової групи, то до цього твердження додається ще й його професійний зміст, тобто є сенс розглядати освіту дорослих у контексті *професійної освіти впродовж життя*. Р. Дейв тлумачить освіту протягом життя як неперервний процес особистісного, соціального і професійного розвитку особистості з метою зростання рівня якості власного життя та життя в соціальному оточенні [8].

Ще однією методологічною проблемою, яка стосується освіти впродовж життя, є *проблема сутності самого принципу неперервності*. Неперервність не означає, що існує базова освіта і різноманітні додатки до неї у вигляді підвищення кваліфікації й перепідготовки. Вона передбачає системну взаємодію людини і соціокультурного простору суспільства впродовж усього життя.

Таким чином, у процесі аналізу філософсько-педагогічних основ освіти протягом життя можна простежити кілька основних методологічних позицій:

- 1) освіта протягом життя дає можливість уникнути вселенської катастрофи, породженої техногенними відкриттями людства;
- 2) освіта протягом життя дає змогу зберегти й розвивати систему цінностей у постійно змінному світі;
- 3) освіта протягом життя – це інструмент зростання якості особистого життя та життя в середовищі;
- 4) освіта впродовж життя на методологічному рівні тісно пов'язана з теорією інформації та комунікацій;
- 5) неперервність освіти людини означає її постійний контакт з соціокультурним середовищем та можливість корекції означеного середовища без втрати своєї цивілізаційної, культурної, соціальної та психологічної ідентичності.

На підставі комплексу методологічних проблем освіти впродовж життя нами виділено як найбільш значущі проблему несформованості категорійно-поняттєвого апарату та проблему методологічних підходів, серед яких найбільш ґрунтовним вважаємо філософсько-педагогічний. Складність цього процесу залежить від реалізації глобалізаційного, аксіологічного, інформаційно-технологічного та соціокультурного процесів у соціумі.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гессен С. Й. Основы педагогики. Введение в прикладную педагогику / С. Й. Гессен ; отв. ред. и сост. В. П. Алексеев. – М., 1985. – 263 с.
3. Всемирная энциклопедия: Философия / Гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М. : АС ; Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
4. Дельоз Ж. Ніцше і філософія / Жіль Дельоз : Пер. із франц. О. Маліновської. – К. : Астролябія, 2010. – 386 с.
5. Ницше Ф. Очерки несвоевременного / Ф. Ницше // Собрание сочинений. – В 3т. – Т.1. – М. : Сирин, 1991. – 445 с.
6. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / Артур Шопенгауэр // Собрание сочинений в 5 т. – Т.1. / Пер. Ю.И. Айхенвальда; под ред. Ю.Н. Попова; Примеч. А. Л. Чанышева. - М.: "Московский клуб", 1992. – 412 с.
7. Тойнби А. Постигание истории: Сборник / Пер. с англ. Е. Д.Жаркова; Сост. А. П.Огурцов; Вступ. ст. В. И. Уколовой. – М. : Прогресс, Культура, 1996. - 607 с.
8. Dave R. H. Foundations of lifelong education / R. H. Dave. – Oxford : Published for the UNESCO Institute for Education by Pergamon Press, 1976. – 382 p.